

ІНФОРМАЦІЙНО-АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ОЦІНКА СУЧАСНОГО СТАНУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

INFORMATION AND ANALYTICAL STUDY AND ASSESSMENT OF THE CURRENT STATE OF UKRAINE'S FOREIGN ECONOMIC SECURITY

У статті розкрито сутність поняття «зовнішньоекономічної безпеки» та ключові аспекти й принципи її забезпечення. Проаналізовано основні положення Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, що визначає пріоритети міжнародної взаємодії держави, спрямовані на захист національних інтересів та покращення рівня економічної присутності України на світових ринках. Особливу увагу приділено Стратегії економічної безпеки України до 2025 року, в якій зазначені напрями реалізації пріоритетів національних інтересів та досягнення цілей у сфері забезпечення економічної безпеки, у тому числі її складової – зовнішньоекономічної безпеки. За даними Державної служби статистики України здійснено оцінку рівня зовнішньоекономічної безпеки України за 2019–2024 рр. за індикаторами з Стратегії економічної безпеки України до 2025 року та додатковими показниками такими, як індикатори відкритості економіки та коефіцієнтом покриття імпорту експортом, що дозволило виявити основні тенденції та проблемні аспекти. На основі отриманих результатів було наведено ключові завдання для підвищення рівня зовнішньоекономічної безпеки в умовах повномасштабної війни.

Ключові слова: економічна безпека, зовнішньоекономічна безпека, індикатори зовнішньоекономічної безпеки, стратегія економічної безпеки, інформаційно-аналітична оцінка.

The purpose of the study is to reveal the essence of the concept of «foreign economic security», analyze its principles and key aspects of provision, and assess the current state of Ukraine's foreign economic security. Today, when security in Ukraine has transformed from a purely theoretical to a very real factor influencing the national economy, the issue of effectively ensuring foreign economic security and its assessment has become particularly relevant. The current conditions of full-scale war require an effective system for protecting national interests in order to ensure the country's stable economic development. The study employed methods of analyzing theoretical sources, legal and regulatory documents, and statistical data using systemic, comparative, and logical analysis, which allowed for a comprehensive assessment of trends and the identification of problematic aspects of the state of foreign economic security under current conditions. Thus, the article reveals the essence of the concept of «foreign economic security» and its principles and key aspects of provision. The main provisions of Strategy of Ukraine's Foreign Policy Activity, which determine the priorities of the state's international interaction aimed at protecting national interests and improving Ukraine's economic presence in global markets, are analyzed. The competitive advantages of Ukraine in the global market are presented, and the negative consequences of accelerated economic recovery after the end of full-scale war are indicated. Special attention is paid to the Economic Security Strategy of Ukraine until 2025, which outlines the directions for implementing national interest priorities and achieving goals in the field of economic security, including its component – foreign economic security. According to the State Statistics Service of Ukraine, an assessment of the level of Ukraine's foreign economic security for 2019–2024 was carried out using indicators from the Economic Security Strategy of Ukraine until 2025, as well as additional indicators such as economic openness and the import-export coverage ratio, which allowed identifying the main trends and problematic aspects. Based on the results obtained, key tasks were identified to increase the level of foreign economic security in the context of full-scale war.

Key words: economic security, foreign economic security, indicators of foreign economic security, economic security strategy, information and analytical assessment.

УДК 339.972:338.24

DOI: <https://doi.org/10.32782/dees.20-24>

Стець О.В.¹

к.ф.-м.н., доцент, доцент кафедри економічної кібернетики, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Беляєва Д.В.²

магістрант, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

Stets Olena

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Beliiaieva Daria

National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»

Постановка проблеми. В умовах повномасштабної війни, наслідками якої є зменшення виробничих потужностей, руйнування інфраструктури, ускладнення логістичних маршрутів та скорочення експорту, розуміння поняття «зовнішньоекономічної безпеки», її забезпечення та оцінки її рівня набуває особливої актуальності. Зовнішньоекономічна безпека є однією з складових економічної безпеки країни, саме вона визначає здатність держави ефективно інтегруватися у світову економіку, забезпечувати стійкість до зовнішніх викликів та захищати національні інтереси у сфері міжнародної торгівлі, інвестицій і фінансів. Важливим

є аналіз сучасного стану зовнішньоекономічної безпеки України для визначення головних викликів і тенденцій та формування ключових завдань для підвищення рівня зовнішньоекономічної безпеки й економічної стійкості держави загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Поняття зовнішньоекономічної безпеки та її забезпечення досліджується вітчизняним і зарубіжними науковцями. Серед сучасних українських науковців можна виділити Бієвець А.В. [1], Живко З.Б. [1], Живко М.О. [1], Занора В.О. [1], Зачосова Н.В. [1], Копитко М.І. [1; 2], Косиченко О.О. [3], Рибальченко Л.В. [3], Середа В.В. [1], Черевко О.В. [1],

¹ ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5514-3533>

² ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-9011-6830>

які в цілому у своїх роботах розглядають теоретичні та методичні основи забезпечення економічної безпеки, головні джерела та види загроз економічної безпеки, основні критерії оцінки рівня економічної безпеки та її складових, у тому числі зовнішньоекономічної складової.

В Україні розроблено Стратегію економічної безпеки України до 2025 року [4], яка окреслює шляхи реалізації пріоритетів національних інтересів та досягнення цілей для забезпечення економічної безпеки. Іншим важливим документом, який можна пов'язати з зовнішньоекономічною діяльністю та зовнішньоекономічною безпекою, є Стратегія зовнішньополітичної діяльності України [5], що визначає основні напрями міжнародної діяльності держави, які спрямовані на захист національних інтересів та посилення економічної присутності України на глобальному рівні.

Водночас повномасштабна війна Росії проти України суттєво змінила зовнішньоекономічні умови функціонування держави, що зумовлює необхідність актуалізації досліджень щодо зовнішньоекономічної безпеки.

Постановка завдання. Метою дослідження є розкриття сутності поняття «зовнішньоекономічної безпеки», аналіз її принципів і основних аспектів забезпечення та оцінка сучасного стану зовнішньоекономічної безпеки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з ключових умов стабільного розвитку держави та забезпечення захисту її національних інтересів є економічна безпека. Основними складовими економічної безпеки вважають виробничу, демографічну, енергетичну, зовнішньоекономічну, інвестиційно-інноваційну, макроекономічну, продовольчу, соціальну та фінансову безпеки. В сукупності які охоплюють усі сфери держави та у загальному дають змогу оцінити економічну безпеку країни.

Сучасні умови глобалізації вимагають приділення більшої уваги саме до зовнішньоекономічної безпеки, оскільки економічні зв'язки з міжнародними партнерами впливають на стійкість економіки та фінансову систему країни, її конкурентоспроможність та інтеграцію до світового ринку.

Зовнішньоекономічну безпеку визначають як здатність держави протидіяти впливу зовнішніх чинників та зменшувати завдані ними збитки, брати участь у світовому розподілі праці з метою забезпечення умов розвитку національної економіки [1, с. 190]. Також зовнішньоекономічну безпеку держави пов'язують з інвестиційно-привабливим станом економіки країни, що здатна виробляти конкурентоспроможну продукцію, підтримуючи при цьому баланс у зовнішній торгівлі та забезпечуючи стійкість фінансової системи країни на глобальному рівні [2, с. 191].

Формування зовнішньоекономічної безпеки потребує дотримання основних принципів, що забезпечують системність та ефективність заходів у цій сфері. Принципи, на яких має ґрунтуватися зовнішньоекономічна безпека [2, с. 191]:

- верховенство закону при регулюванні зовнішньоекономічної діяльності;
- важливість захисту національних інтересів;
- правомірність та своєчасність заходів реагування для усунення загроз національним економічним інтересам;
- взаємовигода та рівноправність між суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- урегулювання торгових спорів шляхом введення переговорів та консультацій.

Забезпечення стабільного та належного рівня зовнішньоекономічної безпеки вимагає якісного державного регулювання цієї сфери. Тобто для збереження економічної незалежності України, забезпечення доступу до ринків та безпеки інвестицій, розвитку зовнішньої торгівлі, що є сутністю зовнішньоекономічної безпеки країни, державі необхідно мати ефективну та актуальну зовнішньополітичну стратегію. Саме тому важливими орієнтиром для забезпечення національних інтересів України у сфері міжнародних відносин та її економічної інтеграції є рішення РНБО України «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України», яке було затверджено Указом Президента України №448/2021 від 26 серпня 2021 року. Документ визначає стратегічний напрям держави на інтеграцію до Європейського Союзу та НАТО, захист державного суверенітету й територіальної цілісності, протидію агресії Росії, розвиток українського експорту та залучення іноземних інвестицій, захист прав громадян за кордоном та формування позитивного міжнародного іміджу України [5].

В Стратегії прописані наступні цілі зовнішньополітичної діяльності України для досягнення головної мети – безпеки та розвитку України [5]:

- встановлення миру на території України та відновлення територіальної цілісності України в межах державного кордону, який визнано на міжнародному рівні;
- притягнення Росії до відповідальності на міжнародно-правовому рівні;
- захист прав й інтересів українських громадян за межами України;
- протидія зовнішній дезінформації, яка шкодить національним інтересам та іміджу України за кордоном;
- забезпечення безпечного середовища шляхом дипломатії;
- отримання повноправного членства в ЄС і НАТО;
- створення умов для розвитку зовнішньої торгівлі та залучення інвестицій;

- проведення технологічної та екологічної трансформації України;
- свобода пересування українських громадян світом;
- надання підтримки громадянам України за межами держави та інтеграція їх у проекти державного, соціального й економічного розвитку;
- формування та зміцнення позитивного міжнародного іміджу України.

У такий спосіб зовнішньополітична стратегія створює інституційні та міжнародно-правові передумови для зміцнення економічної стійкості України та забезпечення її інтеграції у світовий економічний простір.

Оскільки ефективним розвитком національної економіки у сучасних умовах є розвиток, який орієнтований на сталу конкурентоспроможність, то виходячи з вищезазначеної стратегії, важливим є зазначити вагомі передумови України для формування конкурентних переваг на світовому ринку, а саме:

- великі запаси корисних копалин та вигідне географічне розташування сировинних родовищ;
- висока родючість ґрунтів;
- висококваліфікованих працівників більшості професійних категорій за умов відносно низької заробітної плати;
- наявність розгалуженої мережі науково-дослідних та проєктно-конструкторських установ, а також баз, що дозволяють проводити експерименти, які загалом формують основу для розробки та впровадження новітніх технологій;
- наявність суттєвих обсягів промислово-виробничих фондів, які дозволяють зменшити витрати на модернізацію;
- вигідне транспортно-географічне положення.

Наведені конкурентні переваги України забезпечують основу майбутнього відновлення економіки України після встановлення миру на її території та закінчення повномасштабної війни, яку веде Росія. Одним з можливих варіантів відновлення економіки країни є прискорений варіант. Саме тому варто зазначити, що у випадку пришвидшеного відновлення економіки України за умов її деформації та кризового стану, особливо після війни, можливі наступні негативні наслідки [2, с. 191]:

- усунення України з високотехнологічних ринків;
- заміщення національного менеджменту іноземним, пріоритетність якого не будуть українські національні інтереси;
- реструктуризація експорту та імпорту, перетворення країни на постачальника сировини та споживача готової імпортової продукції;
- посилення процесів занепаду української промисловості;
- зростання рівня фінансової та технологічної залежності від розвинених держав.

З цього можна дійти до висновку, що відсутність чіткої стратегії та орієнтації на власні національні інтереси при реалізації прискореної відновленої економіки може призвести до незбалансованого розвитку, коли економічне зростання буде формальним, а реальна незалежність та конкурентоспроможність держави на світовому ринку буде під загрозою. З цього слідує, що темп відновлення економіки України повинен буде узгоджуватися з зміцненням національного виробництва, особливо ключових секторів економіки, та з напрямом розвитку науково-технічного потенціалу. У таких умовах забезпечення зовнішньоекономічної безпеки є критично важливим для захисту національних інтересів і стабільного розвитку економіки країни.

З вищенаведеного зрозуміло, що важливого значення набуває аналіз рівня зовнішньоекономічної безпеки. Він дає змогу оцінити здатність держави захищати національні інтереси, протидіяти негативним зовнішнім факторам та ефективно інтегруватися у світову економічну систему.

До 11 серпня 2025 року був чинний Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України», у якому була зазначена рекомендаційна методика розрахунку загального інтегрального індексу економічної безпеки та окремих субіндексів економічної безпеки. У документі були визначені індикатори субіндексів, значення для їх нормування та вагові коефіцієнти, необхідні при розрахунку субіндексів та індексу економічної безпеки в цілому. Відповідно до Методичних рекомендацій, розрахунок субіндексу зовнішньоекономічної безпеки відбувався за формулою (1) [6].

$$I_{res} = \sum_{i=1}^n d_i y_i \quad (1)$$

де I_{res} – субіндекс зовнішньоекономічної безпеки;
 d_i – ваговий коефіцієнт i -го індикатора в субіндексі;

y_i – нормалізоване значення i -го індикатора.

При оцінці зовнішньоекономічної безпеки у Методичних рекомендаціях були включені індикатори, що характеризують стан зовнішньої торгівлі, її географічну та товарну структуру, енергетичну залежність і ефективність транзитного потенціалу України.

Проте 11 серпня 2025 року Мінекономікою було видано Наказ № 199 про втрату чинності Наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України». Втрата чинності Методичних рекомендацій була через запровадження постійного моніторингу економічної стійкості згідно з пунктом 20 рішення РНБО України «Про Стратегію економічної безпеки

України на період до 2025 року», яка затверджена Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347, та згідно з пунктом 8 Положення про Міністерство економіки, довілля та сільського господарства України, яке затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 21 липня 2025 року № 903 [7].

Відповідно до Стратегії економічної безпеки України повинен здійснюватися постійний моніторинг економічної стійкості на підставі визначення індикаторів стану економічної безпеки та їхніх критичних меж. У випадку перевищення цих граничних значень в економічній сфері можуть розвинути масштабні кризові процеси.

Вектор розвитку забезпечення економічної безпеки згідно з Стратегією економічної безпеки України характеризується зростанням рівня конкурентоспроможності економіки держави та досягненням визначених цільових орієнтирів за ключовими складовими економічної безпеки. Цільові орієнтири конкретизуються через визначені завдання за кожною з ключових складових економічної безпеки.

У Стратегії економічної безпеки України зазначаються основні завдання щодо забезпечення економічної безпеки [4]:

- зміцнення стійкості економіки держави від зовнішніх та внутрішніх загроз, які можуть впливати на національні економічні інтереси держави та її громадян;

- підтримка та нарощування економічної потужності країни з урахуванням Цілей сталого розвитку України до 2030 року, які були затверджені Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722, та принципів людиноцентризму;

- забезпечення економічної незалежності держави та здатності захищати її економічні інтереси, зокрема у сфері високих технологій.

Окрім загальних завдань щодо забезпечення економічної безпеки загалом, також прописані окремі завдання для забезпечення її складових. Узагальнюючи визначені завдання для забезпечення зовнішньоекономічної безпеки у Стратегії економічної безпеки України, можна побачити, що вони спрямовані на підвищення та зміцнення конкурентоспроможності економіки України на світових ринках, захист її національних інтересів та протидію від зовнішніх загроз. Дані завдання охоплюють розвиток міжнародного торгівельно-економічного співробітництва, посилення економічної інтеграції з міжнародними організаціями та об'єднаннями, а саме з Світової організацією торгівлі (СОТ), Європейським союзом (ЄС) та Північноатлантичним альянсом (НАТО) для одержання членства. Окрім цього, удосконалення нормативно-правової бази для того, щоб українські підприємства могли більш вдало конкурувати на світових ринках. Приділяється увага,

як і вдосконаленню санкційної політики з метою зменшення шкоди національним інтересам, так і забезпеченню моніторингу наскільки ефективно реалізуються застосовані санкції. Також наявні завдання, що охоплюють тему про захист українського експорту від дискримінаційних заходів іноземними державами. Не менш важливо, що наведені завдання пов'язані з протидією впливу Росії на економічну безпеку України для її послаблення, запобіганням дискредитації України та її іміджу на світових ринках, а також адаптацією національного законодавства до норм Європейського Союзу (ЄС) [4].

У Стратегії економічної безпеки України наявні розділи, які зазначають механізми реалізації завдань для забезпечення економічної безпеки, очікуванні результати та організаційне, наукове, фінансове забезпечення реалізації Стратегії.

Один з способів забезпечення реалізації завдань безпекового напрямку є визначення і дотримання критичних меж та цільових орієнтирів індикаторів ключових складових економічної безпеки. У Стратегії визначені наступні індикатори зовнішньоекономічної безпеки [4]:

- питома вага провідної країни-партнера у загальному обсязі експорту товарів;

- питома вага провідної країни-партнера у загальному обсязі імпорту товарів;

- питома вага провідного товару (товарної групи) у загальному обсязі експорту товарів;

- частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого і середньовисокого рівня у загальному обсязі експорту товарів.

У зв'язку з втратою чинності Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України та повномасштабною війною, доречним є проведення аналізу сучасного стану зовнішньоекономічної безпеки на основі положень та індикаторів моніторингу, визначених у Стратегії економічної безпеки України до 2025 року. Для розрахунку індикаторів були використані дані Державної служби статистики України за 2019–2024 рр.

У табл. 1 наведені розрахунки за вказаними вище індикаторами, що характеризують стан зовнішньоекономічної безпеки України за період 2019–2024 рр. Критичні межі та значення цільового орієнтира зазначені у Стратегії економічної безпеки України.

З табл. 1 можна зробити наступні висновки. Спостерігаються коливання питомої ваги провідної країни-партнера у загальному обсязі товарів протягом 2019–2024 рр. Варто зазначити, що провідним експортером товарів у 2019–2021 рр. був Китай, провідною групою товарів із тих, які експортувалися до нього, була «26 руди, шлаки і зола», а у 2022–2024 рр. – Польща, тут провідною групою була «72 чорні метали» [8]. Значення

Індикатори зовнішньоекономічної безпеки України, зазначені в Стратегії економічної безпеки України, за 2019–2024 рр.

Індикатор	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.	Критичні межі	Значення цільового орієнтира
Питома вага провідної країни-партнера у загальному обсязі експорту товарів, %	7,18	14,43	11,76	15,07	13,50	11,28	25	5
Питома вага провідної країни-партнера у загальному обсязі імпорту товарів, %	15,14	15,31	15,08	15,68	16,40	20,31	25	5
Питома вага провідного товару (товарної групи) у загальному обсязі експорту товарів, %	19,25	19,13	20,49	20,64	22,10	22,57	10	5
Частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого і середньовисокого рівня у загальному обсязі експорту товарів, %	16,34	16,48	14,73	13,53	13,13	11,98	15	28

Джерело: розраховано авторами на основі [8]

цього індикатора протягом досліджуваного періоду значно менше, ніж критична межа, що означає, що Україна цілковито не залежить від одного партнера у експорті. Цільовий орієнтир для цього індикатора становить 5%, його значення значно менше за фактичні значення індикатора за цей період, тобто оптимальної диверсифікації експорту ще не досягнуто. Важливим є зменшення частки кожної країни-партнера до цільового орієнтиру для того, щоб мінімізувати ризик негативного впливу на український експорт у випадку виникнення проблем у країн-партнерів.

Протягом 2019–2024 рр. можна побачити поступове зростання питомої ваги провідної країни-партнера у загальному обсязі імпорту товарів. Особливо наявне зростання даного індикатора у 2024 році, що наближається до критичної межі (25%). Це означає, що спостерігається тенденція до залежності України від одного партнера для імпорту товарів. Значення цільового орієнтира значно перевищує значення показника за досліджуваний період. Провідною країною-партнером у загальному обсязі імпорту товарів протягом 2019–2024 рр. був Китай. Провідною групою товарів, які імпортувалися з Китаю, у період 2019–2024 рр. була «85 електричні машини» [8]. Частка зазначених груп товарів коливається, але спостерігається тенденція до її зростання. Загалом, ризик концентрації імпорту зростає, що може погіршити зовнішньоекономічну безпеку України при геополітичних чи економічних кризах.

Питома вага провідного товару (товарної групи) у загальному обсязі експорту товарів протягом 2019–2024 рр. характеризується тенденцією до зростання. Значення даного індикатора за кожний досліджуваний рік перевищує критичну межу (10%), що свідчить про високий рівень залежності від одного товару (товарної групи). У 2019–2020 та 2022–2024 рр. провідною товарною групою серед

загального обсягу товарів, що експортувалися, була «10 зернові культури», а у 2021 році – «72 чорні метали» [8]. Необхідно диверсифікувати експортний портфель, аби досягнути цільового орієнтиру для даного індикатора – 5%. Висока концентрація експорту одного товару робить економіку країни вразливою до зовнішніх шоків, таких як цінове коливання на світових ринках, зміна попиту в країні-споживача, геополітичні та глобальні економічні кризи тощо.

Частка експорту товарів з використанням у виробництві технологій високого і середньовисокого рівня у загальному обсязі експорту товарів зменшується з кожним роком протягом 2019–2024 рр. Критична межа становить 15%, і у випадку, якщо значення показника буде нижче, існує ризик технологічної слабкості експорту. Тільки у 2019–2020 роках із усіх досліджуваних років значення даного індикатора перевищує критичну межу. Усі інші роки свідчать про слабкий розвиток експортної складової товарів, де у виробництві використовуються технології високого та середньовисокого рівня. До таких товарів входять: групи «Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості», «Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них», «Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання», «Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби», 90 та 91 (окрім товарної позиції 9113) підгрупи групи «Прилади та апарати оптичні, фотографічні» [9]. Порівняно з іншими індикаторами цільовий орієнтир цього є високий і зазначає бажаний розвиток високотехнологічного експорту. Зовнішньоекономічна безпека України у сфері технологічного експорту знижується, що може обмежувати конкурентоспроможність країни на світовому ринку та потребувати здійснення заходів щодо збільшення частки експорту таких товарів.

Окрім вищенаведених індикаторів зовнішньоекономічної безпеки зі Стратегії економічної безпеки України, у науковій літературі зазначають, що зовнішньоекономічна безпека держави також характеризується коефіцієнтами відкритості економіки та покриття імпорту експортом, експортною та імпоротною квотою (рівнем експортної та імпоротної залежності відповідно), сальдо зовнішньої торгівлі, часткою імпорту товарів у внутрішньому споживанні та іншими показниками [2 с. 192; 3 с. 30].

Для більш детальної оцінки та аналітики стану зовнішньоекономічної безпеки України протягом 2019–2024 рр. додатково були розраховані та наведені у табл. 2 результати розрахунків індикаторів відкритості економіки та коефіцієнта покриття імпорту експортом.

З табл. 2 видно, що у 2019–2024 рр. рівень відкритості економіки знизився з 86,71% до 68,49%. Зниження даного показника свідчить про зменшення інтегрованості України у світову економіку, тобто скорочення зовнішньоекономічної активності. У 2020 році зниження показника пов'язане з пандемією COVID-19, тоді скоротилися як і обсяги експорту, так і імпорту. З 2022 року головною причиною зменшення обсягів експорту товарів та послуг є повномасштабна війна в Україні. Через воєнні дії, блокування логістичних маршрутів, руйнування виробничих потужностей обсяги експорту зменшилися. Варто зазначити, що після найнижчої точки у 2023 році за досліджуваний період спостерігається невелике зростання рівня відкритості економіки у 2024 році, що може свідчити про поступову стабілізацію та відновлення зовнішньоекономічної діяльності. Проте попри незначне зростання у 2024 році, рівень відкритості економіки залишається значно нижче за рівень, що був до повномасштабної війни.

Спостерігається зменшення значення експортної квоти або відношення обсягу експорту до ВВП протягом 2019–2024 рр., що означає, що експортна активність суттєво знизилась. Як вище було зазначено: через повномасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році, в Україні заблокувалися традиційні логістичні маршрути для експорту продукції, особливо у перших роках повномасштабної

війни були заблоковані судна в українських портах, які використовувалися для вивезення зерна за кордон. У 2024 році значення показника трохи стабілізувалося, невелике зростання порівняно з 2023 роком.

Значення імпоротної квоти або відношення обсягу імпорту до ВВП коливається протягом 2019–2021 рр., а далі з 2022 року поступово зростає. Значення показника знаходиться в межі від 38% до 44%. Починаючи з 2022 року через повномасштабну війну, імпорт став значно перевищувати експорт. Таке відношення можна пов'язати і зі скороченням виробничої потужності через повномасштабну війну, так і зі збільшенням імпорту військової та гуманітарної допомоги.

У 2019–2021 роках коефіцієнт покриття імпорту експортом перебував близько до 1, що свідчить про те, що експорт майже повністю покривав імпорт. З 2022 року ситуація погіршилася, значення показника зменшувалося. Експорт у 2024 році покриває лише 0,66 або 66% імпорту.

З рис. 1 видно, що перевищення імпорту над експортом, особливо у 2022–2024 роках, призвело до погіршення торговельного балансу та зростання залежності від зовнішнього фінансування й підвищення зовнішньоекономічної вразливості. Від'ємне сальдо зовнішньої торгівлі свідчить про переважання відтоку валютного капіталу з України над припливом, що спричиняє погіршення економічної стійкості.

Підсумовуючи вище проведений аналіз основних показників зовнішньоекономічної безпеки, можна зробити висновки, що у 2019–2024 рр. для України характерна тенденція зниження рівня зовнішньоекономічної безпеки, а саме зменшення відкритості економіки та погіршення зовнішньоторговельної збалансованості. До 2021 року економіку можна описати як доволі стабільну навіть попри пандемію COVID-19. Після початку повномасштабної війни з 2022 року спостерігається скорочення експорту через руйнування інфраструктури та блокування традиційних логістичних шляхів, що унеможлиблює здійснення експорту продукції з країни на довоєнному рівні. Окрім цього, значне перевищення імпорту над

Таблиця 2

Індикатори відкритості економіки України та коефіцієнт покриття імпорту експортом за 2019–2024 рр.

Показник	2019 р.	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.	2024 р.
Коефіцієнт відкритості національної економіки (відношення обсягу зовнішньої торгівлі, тобто експорту та імпорту до ВВП), %	86,71	77,11	80,97	71,65	64,76	68,49
Відношення обсягу експорту до ВВП, % (експортна квота)	45,05	42,68	38,77	40,48	33,34	26,03
Відношення обсягу імпорту до ВВП, % (імпортна квота)	48,51	44,02	38,34	40,49	38,31	38,73
Коефіцієнт покриття імпорту експортом, разів	0,97	1,01	1,00	0,87	0,67	0,66

Джерело: розраховано авторами на основі [8]

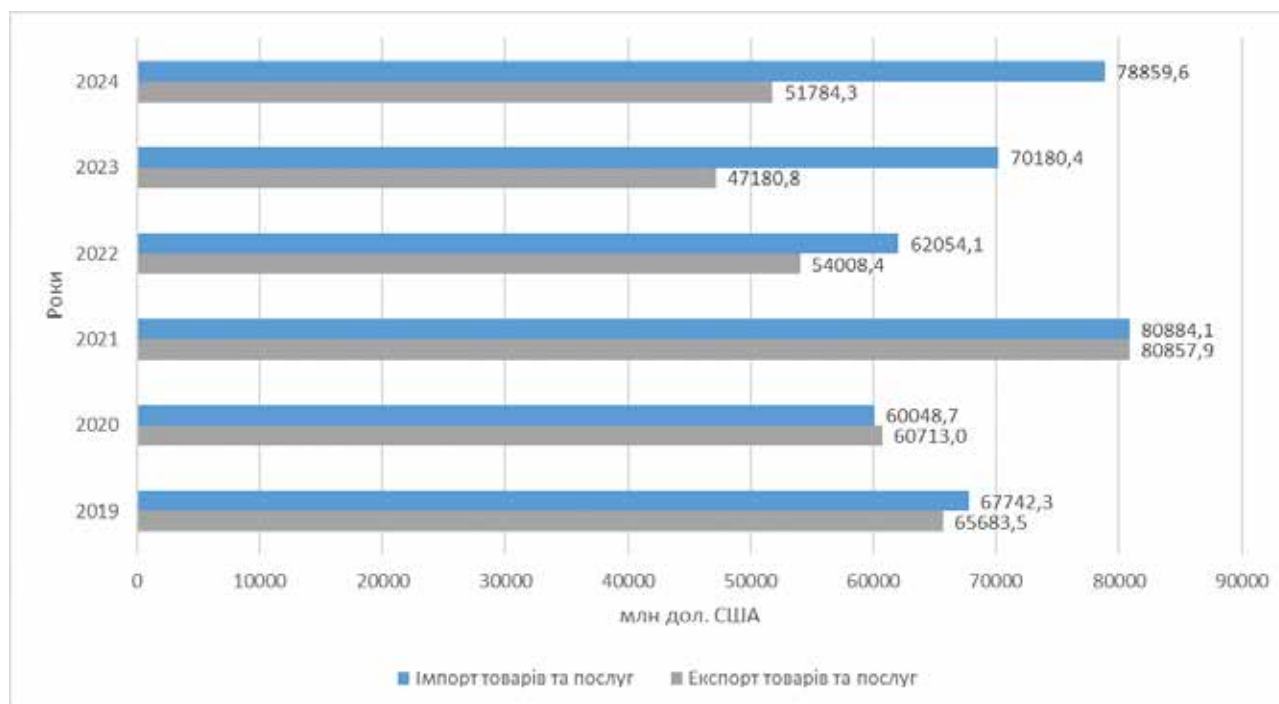

Рис. 1. Експорт й імпорт товарів та послуг України за 2019–2024 рр.

Джерело: розраховано та побудовано авторами на основі [8]

експортом, велике негативне сальдо зовнішньої торгівлі, зниження покриття експортом імпорту та зменшення частки високотехнологічного експорту. У 2024 році простежуються ознаки поступового відновлення, проте структура торгівлі ще не досягла довоєнного рівня, а економіка залишається імпортозалежною. Важливо зазначити, що оцінка зовнішньоекономічної безпеки повинна бути комплексною та, окрім досліджуваних індикаторів, охоплювати торговельну, фінансово-інвестиційну та банківсько-валютну складові.

Проте, незважаючи на усі труднощі, Україна намагається продовжувати здійснювати зовнішньоекономічну діяльність. Для цього уряд країни разом з закордонними партнерами створюють ініціативи для продовження здійснення експорту необхідних товарів з України, особливо продовольчої продукції. Наприклад, влітку 2022 року було підписано «зернову угоду», також відому як Чорноморська зернова ініціатива, між Україною, Туреччиною, ООН та Росією для безпечного вивезення зерна та харчових продуктів з портів України. Хоча угода припинила дію влітку 2023 року через вихід Росії з неї, Україна знайшла інші шляхи експорту своєї продукції, що нині дозволяє підтримувати не тільки стабільність національної економіки, а й глобального продовольчого ринку. Такі ініціативи та рішення допомагають Україні зберігати активність на зовнішніх ринках попри повномасштабну війну.

Отже, ключові завдання для поліпшення рівня зовнішньоекономічної безпеки в умовах

повномасштабної війни повинні бути пов'язані з розвитком економіки, забезпеченням її стабільності та захистом національних інтересів. Можна виділити наступні основні завдання в умовах повномасштабної війни: забезпечення стабільних каналів експорту продукції; розвиток та підтримка національного виробництва у відносно безпечних регіонах для зменшення залежності від імпорту; диверсифікація торговельних партнерів для зниження ризиків залежності від однієї країни; забезпечення безперебійного імпорту критично важливих ресурсів; контроль та мінімізація відтоку капіталу та інші. Системна реалізація зазначених завдань сприятиме підтримці зовнішньоекономічної безпеки України та зменшенню впливу повномасштабної війни на зовнішню торгівлю.

Висновки. Зовнішньоекономічна безпека є невід'ємною складовою економічної безпеки держави та відіграє ключову роль у забезпеченні її стійкості в умовах глобальних викликів і воєнних загроз. Результати дослідження демонструють, що переважно зовнішньоекономічна безпека визначається здатністю держави забезпечувати стабільність зовнішньоекономічних відносин, зменшувати ризики залежності від окремих ринків та товарів, досягати балансу між експортом й імпортом та підтримувати стійкість економіки у кризових умовах.

Проведений аналіз за 2019–2024 рр. на основі індикаторів, зазначених у Стратегії зовнішньоекономічної безпеки України до 2025 року, та додаткових показників свідчить про значне погіршення

стану зовнішньоекономічної безпеки, особливо після початку повномасштабної війни у 2022 році. Зростання від'ємного сальдо зовнішньої торгівлі, зменшення експорту, посилення імпортозалежності, зменшення значення коефіцієнта відкритості економіки, зниження технологічного рівня виробництва – все це є одними з наслідків повномасштабної війни, що підвищують вразливість економіки України сьогодні. Стабільний та надійний стан зовнішньоекономічної безпеки формує сприятливі умови для розвитку бізнесу та залучення іноземних інвестицій, підвищуючи довіру міжнародних партнерів до української економіки. Саме тому головним чином в умовах повномасштабної війни ключові завдання для поліпшення рівня зовнішньоекономічної безпеки повинні бути пов'язані з забезпеченням стійкості зовнішньоекономічних відносин, захистом національних інтересів та розвитком економіки.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають у розробленні комплексних моделей прогнозування зовнішньоекономічної безпеки з урахуванням військових, політичних та економічних ризиків, а також у вивченні ефективних механізмів диверсифікації торгівлі та залучення інвестицій для підвищення стійкості економіки в умовах глобальної нестабільності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Економічна безпека держави : навчально-методичний посібник. / З. Б. Живко та ін. ; за ред. З. Б. Живко. Черкаси : видавець Чабаненко Ю. А., 2019. 240 с.
2. Копитко М. І. Основи економічної безпеки : курс лекцій. Львів : ЛьвДУВС, 2024. 346 с.
3. Рибальченко Л. В. Косиченко О. О. Основи забезпечення економічної безпеки підприємництва: навчальний посібник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 120 с.
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» : Указ Президента України від 11.08.2021 № 347/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 липня 2021 року «Про Стратегію зовнішньополітичної діяльності України» : Указ Президента України від 26.08.2021 № 448/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Мінекономіки від 29.10.2013 № 1277. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення: 10.10.2025).
7. Про визнання таким, що втратив чинність, наказу Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 : Наказ Мінекономіки від 11.08.2025 № 199. URL: <https://me.gov.ua/>

<view/756e5626-0965-499b-9c89-8d4d5a1221c9> (дата звернення: 10.10.2025).

8. Державна служба статистики України : веб-сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.10.2025).

9. Деякі питання забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку в Україні : Розпорядження Кабінета Міністрів України від 29.11.2024 № 1190-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2024-p#Text> (дата звернення: 11.10.2025).

REFERENCES:

1. Zhyvko Z. B., Cherevko O. V., Kopytko M. I., Zachosova N. V., Zhyvko M. O., Sereda V. V., Zanora V. O. & Biievets A.V. (2019) Ekonomichna bezpeka derzhavy: navchalno-metodychnyi posibnyk [Economic security of the state: teaching and methodological manual]. In Z. B. Zhyvko (Eds.). Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu.A., 240 p. (in Ukrainian)
2. Kopytko M. I. (2024) Osnovy ekonomichnoi bezpeky: kurs lektsii [Fundamentals of economic security: lecture course]. Lviv: LvDUVS, 346 p. (in Ukrainian)
3. Rybalchenko L. V. Kosychenko O. O. (2022) Osnovy zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpriemnytstva: navchalnyi posibnyk [Fundamentals of Ensuring Economic Security of Entrepreneurship: Textbook]. Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 120 p.
4. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 11 serpnia 2021 roku «Pro Stratehiiu ekonomichnoi bezpeky Ukrainy na period do 2025 roku» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated August 11, 2021 “On the Strategy of Economic Security of Ukraine for the period until 2025”]. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 11.08.2021 № 347/2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text> (accessed October 10, 2025). (in Ukrainian)
5. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 30 lypnia 2021 roku «Pro Stratehiiu zovnishnopolitychnoi diialnosti Ukrainy» [On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated July 30, 2021 “On the Strategy of Foreign Policy Activities of Ukraine”]. Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 26.08.2021 № 448/2021. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021#Text> (accessed October 10, 2025). (in Ukrainian)
6. Pro zatverdzhennia Metodichnykh rekomendatsii shchodo rozrakhunku rivnia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [On approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine]. Nakaz Minekonomiky vid 29.10.2013 № 1277. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (accessed October 10, 2025). (in Ukrainian)
7. Pro vyznannia takym, shcho vtratyv chynnist, nakazu Ministerstva ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy vid 29 zhovtnia 2013 roku № 1277 [On recognition of the Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine dated October 29, 2013 No. 1277 as invalid]. Nakaz Minekonomiky

vid 11.08.2025 № 199. Available at: <https://me.gov.ua/view/756e5626-0965-499b-9c89-8d4d5a1221c9> (accessed October 10, 2025). (in Ukrainian)

8. Derzhavna sluzhba statyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (accessed October 11, 2025). (in Ukrainian)

9. Deiaki pytannia zabezpechennia dosiahnennia Tsilei staloho rozvytku v Ukraini [Some issues of ensuring the achievement of the Sustainable Development Goals in Ukraine]. Rozporiadzhennia Kabineta Ministriv Ukrainy vid 29.11.2024 № 1190-r.. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1190-2024-%D1%80#Text> (accessed October 11, 2025). (in Ukrainian)